

Oponentský posudek k diplomové práci Bc. Doroty Šiškové „Přínos tréninku jazykových schopností dle Elkonina pro jazykové schopnosti dětí“.

Diplomová práce kolegyně Šiškové se věnuje relevantnímu a v kontextu domácí odborné literatury potřebnému tématu. Ačkoliv to zvolený název práce nenapovídá, základním zkoumaným problémem předkládané práce je otázka podoby a efektivity strukturovaných a systematicky implementovaných tréninkových aktivit v oblasti rozvoje pregramotnostních, resp. jazykových schopností u dětí předškolního věku. Specificky se kolegyně věnuje otázce dopadů systematického tréninku fonologických schopností na jazykový vývoj dětí s oslabenými a již v předškolním věku rozpoznávanými (diagnostikovanými) obtížemi ve vývoji jazykových (a zřejmě i řečových) dovedností a schopností. Autorkou zvolené téma je tématem, pro které nemohu skrývat odborný zájem a proto mne pochopitelně volba tématu velmi potěšila.

Se zájmem jsem prostudovala celkovou strukturu předkládané práce, četla jsem ji tak, jak jednotlivé kapitoly byly pro čtenáře připravené – od Teoretické po Empirickou část textu. Očima oponenta kriticky nahlížím fakt, že prakticky celá teoretická část je věnovaná fonologickému a fonemickému povědomí včetně objasnění významu fonologických schopností v teoriích rozvoje gramotnosti a pro identifikaci rizik ve vývoji gramotnosti. Žádný díl přehledové (teoretická část) se ale neobrací k ústřednímu problému předkládané práce a k tématu dále prezentovaného výzkumu – tedy k otázce přínosu systematických tréninkových aktivit (nejen dle Elkonina) pro rozvoj jazykových schopností předškoláků – ať už typicky se vyvíjejících nebo těch s diagnostikovanými obtížemi v oblasti rozvoje jazyka a řeči. To mi přijde vlastně velmi líto, protože čtenář – a v zásadě i autorka studie – ztrácí možnost vlastní zjištění srovnávat s výsledky již dříve provedených studií k tomuto tématu (ať už domácích nebo ze zahraničí). Kapitola věnovaná tréninkovému programu D.B. Elkonina by dle mého názoru měla být součástí metodologického oddílu empirické části. Na druhou stranu... to, co přehledová část diplomové práce nabízí čtenáři ke čtení, je logicky uspořádané, srozumitelně sepsané a zjevně psané s porozuměním. Fonologické a fonemické povědomí představuje v předkládané práci základní předmětný obsah. Je tím, na co se v empirické části prezentovaný výzkum v převažující míře soustředil. Ke zpracování teoretického oddílu mám dále několik kritických poznámek či spíše drobná postesknutí. Jen obtížně přehlížím (ponejvíce) v kapitole Vývoj Fonologického povědomí (str. 9) inspiraci vlastními výukovými materiály z předmětu Vývojová psychologie- teorie a metody výzkumu. Mohla bych hrdě a s radostí přijmout pozitivní dopad mé výukové činnosti na vlastní tvorbu studentky ze mnou přednášeného kurzu... Ale bez přiznání této inspirace studentkou v textu diplomové práce – mi zůstává trochu hořkosti v krku. V podobném duchu sleduji s podezřením citační odkazy na některé zahraniční autory: Gillonová je citována v mužském rodě (Gillon), Adamsová (1990) úrovně rozvoje fonologického povědomí nejsou citovány včetně stránkování z původního zdroje apod.

Empirická část předkládané diplomové práce obsahuje cenný a zejména pro praxi pedagogicko-psychologického poradenství potenciálně velmi přínosný materiál. Provedená studie poskytuje živý popisný i analytický pohled na přínosy realizace vybraného intervenčního (tréninkového) programu pro předškolní přípravu dětí s rizikovými faktory ve vývoji gramotnosti. Jako celek je získaný výzkumný (datový materiál) velmi hodnotný. Kritickým okem nicméně nahlížím některé aspekty popisu tohoto materiálu i vybrané myšlenkové konstrukce metodologické rozvahy provedeného výzkumu. Má-li provedená studie být kvaziexperimentem (viz kap. Výzkumný design – str. 39 a dál), pak jen s obtížemi nahlížím fakt, že pro doklad efektu experimentální manipulace není k dispozici kontrolní skupina. Autorka pracuje v podstatě v duchu porovnání výkonů vlastní výzkumné („experimentální“) skupiny se skupinou referenční (jejíž data byla získána v odlišném výzkumu). To samo o sobě je v pořádku, ale nabízí se otázka, jestli takto provedený design výzkumu lze označovat jako kvaziexperiment. Co když

jsou kvaziexperimentální jen ty postupy, kde autorka pracuje s opakovaným měřením u vybrané výzkumné (experimentální) skupiny? K této otázce uvítám u obhajoby diskusi.

Kritickým okem nahlížím i formulace výzkumných otázek a hypotéz pro provedení výzkumu:

- Výzkumná otázka č. 1 se vlastně ptá velmi banálně. Ptá se, jaký bude mít trénink jazykových schopností dopad na jazykové schopnosti (str. 42). Pochybuje snad autorka o tom, že zvolený tréninkový program trénuje jazykové schopnosti? To nejspíš ne. Co když se první výzkumná otázka obrací spíše k problému validity, spolehlivosti nebo efektivity zvoleného tréninkového programu? Pokud dále ve výzkumu sleduje autorka dopad zvoleného tréninku na fonemické povědomí (resp. úlohy, které je adekvátně věku sledovaných dětí hodnotí) ukazuje vlastně, že zvolený program dělá to, co dělat má- mění vývojový kurz fonologického povědomí u dětí s rizikovým vývojem pregramotnostních dovedností. Ukazovat, jak moc se děje něco, co s oporou předchozího výzkumu můžeme předpokládat (viz i některé citované tréninkové studie) je přece úplně jiný myšlenkový rámec než prověřovat, zda se skutečně děje to, co tvůrci tréninkového programu slibují.
- Výzkumná otázka č. 2 operuje se dvěma hypotézami. Marně se ale snažím v textu práce dohledat, o co se opírají předpoklady nesené v hypotézách formulovaných pro zadání výzkumu. Kde v přehledové části diplomové práce, nebo v empirické části diplomové práce předkládá autorka materiál, který k těmto předpokladům opravňuje? Podotýkám, že nezpochybňuji relevanci těchto hypotéz, upozorňuji, že pro jejich formulaci autorka nepředkládá dostatečné opory. Obzvláště druhá výzkumná hypotéza je v tomto směru zajímavá. Proč by měl být efekt tréninku jazykových schopností dle Elkonina být sledován právě úlohou Opakování vět. Nebylo by vhodnější systematicky sledovat projevy jazykového vývoje ve všech obvykle sledovaných jazykových rovinách (fonologická, lexikální a gramatická)?

Pečlivě popsaná zjištění provedeného výzkumu vybízí k bohaté diskusi. Ze všech teoreticky možných témat vybírám dvě.

- 1) Jak si autorka vysvětluje fakt, že děti experimentální (s vývojovou dysfázií) i referenční skupiny (typicky se vyvíjející bez odkladu ŠD) vykazují v čase pretestu prakticky shodný výkonový „obraz“ fonemického povědomí - viz graf 5 a 6 . + graf 7 a 8.
- 2) Prezentované výsledky v testu Opakování vět naznačují, že závažné obtíže ve vývoji jazykových schopností lze pozorovat u cca 50% výzkumného vzorku. Mohli bychom přemýšlet tak, že orientace provedených srovnání a analýzy pouze na tuto skupinu by možná dala výsledkům provedeného výzkumu srozumitelnější ráz. Pokud považujeme Opakování pseudoslov za indikativní úlohu pro vývojovou dysfázii, pak by jen děti, které v této úloze selhávají měly být předmětem klíčových analýz provedeného výzkumu. Prosím autorku o vysvětlení, proč nebylo zúžení výzkumného vzorku tímto směrem provedeno.

Práci kolegyně Šiškové i přes uvedené kritické připomínky hodnotím jako velmi čtivou, pečlivě a přehledně zpracovanou i uspořádanou a dokládající zájem autorky o zvolené téma. Ačkoliv ve svém posouzení vyjadřuji některé kritické připomínky, domnívám se, že by datový materiál získaný v rámci tohoto výzkumu měl být -po pečlivé revizi metodologických a myšlenkových opor- publikován. Pro obhajobu navrhuji hodnocení velmi dobře.

Praha 13.9 2023

doc. PhDr. Gabriela Málková, Ph.D.